شناخت کاربردهای مرابحه درنظام بانکداری

نویسنده : حمید رضا تاجیک، کارشناس ارشد حقوق خصوصی، رئیس شعبه خاتون آباد

درسلسله مقالات مربوط به عقدفقهی مرابحه، نوبت آن رسیده که بارویکردی کاربردی درصنعت بانکداری به این موضوع نگریسته شود. مرابحه به واسطه وسعت عمل و دامنه وسیع کاربرد، دارای قابلیتها و توانمندی بسیارمتنوعی، نسبت به سایر عقود متداول شبکه بانکی است. لذا درصورت استفاده برنامه‌ریزی شده وهدفمند، دارای پتانسیل مناسبی برای جایگزینی عمده عقود و قراردادهای میان بانکها و مشتریانشان است. هدف این پژوهش این است که موارد استفاده از مرابحه در سیستم بانکداری را بیان و بررسی کند. از جمله کاربردهای این عقد فقهی در عملیات بانکی می‌توان ارائه تسهیلات بر مبنای قرارداد مرابحه، اوراق بهادار مرابحه و کارت اعتباری بر پایه عقد مرابحه را نام برد. با توجه به حجم و گستردگی موضوع، مقاله را به دو بخش تقسیم کرده و در این قسمت به کاربرد مرابحه در ارائه تسهیلات بانکی و اوراق بهادار مرابحه پرداخته می‌شود. در قسمت دوم نیز که در شماره بعدی ماهنامه تقدیم خواهد شد به تعریف وشناساندن کارت اعتباری بر پایه عقد مرابحه(کام)خواهیم پرداخت.

۱- ارائه تسهیلات بانکی بر اساس قرارداد مرابحه

۱-۱- تسهیلات خرد

تسهیلات خرد به وام‌های کوچکی اطلاق می‌شود که معمولاً برای رفع نیازهای ضروری و شخصی افراد و مؤسسات تولیدی، خدماتی و بازرگانی پرداخت می‌شود. رایج ترین این تسهیلات دربخش قرض الحسنه: قرض‌الحسنه ازدواج، تأمین مسکن، کمک هزینه درمان بیماری، کمک هزینه شهریه دانشجویی ،خوداشتغالی،مشاغل خانگی ودرعقودمبادله ای ومشارکتی: خرید کالای بادوام، خرید خودرو، خرید مسکن، تعمیر مسکن و خرید مواد اولیه، لوازم یدکی و ابزارکار برای تولید است. همانطورکه گفته شد مرابحه عقدی است که درآن، طرفین باید از قیمت تمام شده کالا یا خدمات به انضمام سود مورد نظر کاملا اطلاع داشته باشند، بنابراین به جز در پاره ای از بخشها که با ماهیت این عقد مغایرت دارد، قابلیت آن‌را دارد که جایگزین عمده قراردادهایی شود که توسط آنها تسهیلات خردپرداخت می‌شود.

۱-۲- تسهیلات کلان

مطابق تعریف آئین‌نامه مربوطه، تسهیلات و تعهدات کلان عبارت است از: « مجموع خالص تسهیلات و تعهدات اعطایی/ ایجاد شده برای هر ذینفع واحد که میزان آن حداقل معادل ۱۰% مجموع تسهیلات پرداخت شده و اندوخته بانک باشد». به زبان ساده‌تر، مجموع تسهیلات و تعهداتی را که از یک حد مشخص بیشتر باشد تسهیلات و تعهدات کلان می‌گویند.بااینکه بانکها درفازاول اجرای مرابحه درتسهیلات خردازعقدمرابحه استفاده می‌کنند، به نظر می‌رسد در صورت بسترسازی مناسب در شیوه‌های اجرایی و برنامه‌ریزی کاربردی، بتوان از مرابحه در اینگونه تسهیلات نیز که عمدتاً بابت پروژه‌ها و طرح‌های زیر بنایی اعم از پل‌سازی، سدسازی، ساخت اتوبان، بیمارستان و کارخانه‌های تولیدی و صنعتی در نظر گرفته می‌شود، استفاده کرد.

۲- اوراق بهادار مرابحه(صکوک)

اوراق بهادار مرابحه، اوراق بهاداری است که دارندگان آنها به صورت مشاع، مالک دارایی مالی(دینی) هستند که بر اساس قرارداد مرابحه حاصل شده است. این اوراق، بازدهی ثابت داشته و قابل فروش در بازار ثانوی است.

۲-۱- موارد استفاده از اوراق مرابحه

اوراق بهادار مرابحه می‌تواند کاربردهای گوناگونی داشته باشد که اهم آنها عبارتند از: تأمین مالی دولت، مؤسسات وابسته به دولت و بنگاه‌های اقتصادی از جمله بانکها، تأمین نقدینگی موردنیاز بنگاه‌های اقتصادی، تبدیل مطالبات حاصل از تسهیلات فروش اقساطی بانکها و شرکت‌های لیزینگ به اوراق بهادار و تـأمین سرمایه بلندمدت شرکت‌های تجاری، بازرگانی و ابزاری برای اعمال سیاست پولی از طریق عملیات بازار باز به وسیله خرید و فروش اوراق مرابحه دولتی.

۲-۲-ارکان اوراق بهادارمرابحه

در انتشار اوراق مرابحه عناصر حقیقی و حقوقی متعددی حضور دارند. این عناصر و اشخاص عبارتند از:

الف) بانی: هر شخص حقوقی مانند دولت، مؤسسه وابسته به دولت، شهرداری یا بنگاه خصوصی است که انتشار اوراق با هدف تأمین مالی وی صورت می‌پذیرد.

ب) ناشر (واسط): هر شخص حقوقی است که اوراق بهادار را منتشر می‌کند. واسط یک موسسه مالی است که توسط بانی جهت انجام یک پروژه خاص انتخاب یا تأسیس می‌شود.

ج) سرمایه‌گذاران (دارندگان اوراق): عبارت از اشخاص حقوقی یا حقیقی هستند که با خرید اوراق بهادار، بانی را تأمین مالی می‌کنند.

د) امین: شخص حقوقی مورد تأیید سازمان بورس یا نهادهای مشابه است که بر کل فرآیند انتشار اوراق بهادار نظارت دارد و تمامی نقل و انتقالات مالی با اجازه وی صورت می‌گیرد.

هـ) شرکت تأمین سرمایه: شرکتی است که به عنوان واسطه بین ناشر و سرمایه‌گذاران فعالیت می‌کند.

۲-۳- مهمترین انواع اوراق بهادار مرابحه

اوراق مرابحه انواع گوناگونی دارد که برخی در مرحله پیشنهاد و برخی به مرحله اجرا رسیده است. مهمترین انواع آنها عبارتند از: اوراق مرابحه تأمین مالی، اوراق مرابحه تأمین نقدینگی، اوراق مرابحه تشکیل سرمایه شرکت‌های تجاری و اوراق مرابحه رهنی که به دلیل گستردگی موضوع درفرصتی مناسب به تعریف،کاربرد وفلسفه وجودی هریک پرداخته خواهدشد. در بخش نخست از مقاله بیان کاربردهای مرابحه درنظام بانکی، تلاش شد به دوکاربرد آن، یعنی ارائه تسهیلات بانکی و اوراق بهادار مرابحه به صورت اجمالی پرداخته شود. در بخش دوم نیز کارت اعتباری بر مبنای عقد مرابحه(کام) که یکی از رایج‌ترین موارد کاربرد مرابحه در شبکه بانکی است، معرفی و بررسی خواهد شد.